Цана асобнага № 40 кап.

ВОЛЬНАЯ БЕЛАРУСЬ

ТЫДНЁВІК палітычны і літэратурны

Ніхай жыве незалежная Беларусь!

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

На год	12 р. —
На паўгода	7 р. —
На 1 месяц	1 р. 50 к.

Перамена адрасу 50 к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Менск, Захараўская, 18.

ГОД ВЫДАННЯ II.

№ 34. 6-го кастрычніка 1918 г. № 34.

Праграма па гісторыі Беларусі.

I. Папярэднія увагі.

Беларуская зямля,—яе межы, агульны характар і абшары. Утварэнне беларускай народнасьці, у аснову каторай ляглі: Крывічы, Дрыгавічы і Радзімічы.

Самае вялікае было племя Крывічоў; яно жыло па верхнему цёку З.-Дзьвіны (Падзьвінне), Волгі і Днепра. Тыя Крывічы, што пасяліліся каля рэчкі Полаты, называлі сябе Палачанамі. Каля рэчкі Сожы (Радань) жылі Радзімічы, самае меншае племя. Дрыгавічы займалі абшары паміж Прыпяцццю і Днепрам на усходзе, ад Днепра на Менск, ад Менску праз вяршыну Нёмна і далей праз Пінскія балоты назад да Прыпяці.

Суседнія плямены, каторыя часткамі увайшлі у склад беларускай народнасьці: а) па суседству з Радзімічамі на усходзе жылі Вяцічы і Север («і Радзімічы, і Вяцічы, і Север адзін абычай імяху»); б) суседзямі Дрыгавічоў з поўдня, былі Дрэуляны і Бужаны або Валынены, а з заходу літоўскія плямёны, прыкладам, Яцьвягі, што жылі паміж Мазыром і Пінскам.

Літва, як суседнае чужынскае племя, слабое і неарганізованае. Літоўскія лясістыя абшары заўсёды адчынены для калёнізацыі, і беларускія плямёны жывуць сумесна з Літвою спакон веку.

Хібнасьць вестак аб паганскіх часох гісторыі беларускіх плямёнаў. Беларускія летапісы згінулі падчас захвату Полацку маскоўскім царом Іванам Грозным. Тым часам беларускія плямёны жылі заўсёды сваім асобным жыцьцем, рэдка мяшаліся у справы суседаў, а дзеля таго і весткі аб іх у чужынскіх летапісах вельмі рэдкія і прыпадковыя.

Курганы і іх раскопкі. Беларускія плямёны не ваяўнічыя, любяць гаспадарку і гандаль. У курганных магілах рэдка спатыкаецца зброя, часьцей — хлебаробскія прылады, а так сама шалі і іншыя рэчы гандлярства. Высокая ступень культуры у беларускіх плямёнаў у параўнанні з другімі суседнімі плямёнамі, пра вошта сьведчаць багатыя, мастацкі зробленыя, размаітыя уборы, як прывознаго, так і мяйсцоваго гатунку, штоназнаходжаны у курганох. Цікава, што некаторыя рэчы хатняго ужытку самае сівае старасьветчыны беларус захаваў да нашаго часу. Але параўнанне рэчаў хатняго абыходку цяперашняго беларуса з рэчамі старасьвецкімі гаворыць не на карысьць сучаснасьці. «Курганныя рэчы», кажа проф. Завітневіч, „па свайму матэрыялу каштоўней, а па кшталту разнастайней, штучней, а подчас нават зграбнейшыя за цяперашнія». Гэта зразумело, калі заўважыць, што праз Беларусь таго часу праходзіла вялікая водная дарога «изъ варягъ въ греки», па каторай шпарка адбываўся мянавы гандаль з самымі далёкімі усходнімі краямі. Такім чынам, ужо у час сівай старасьветчыны. у эпоху утварэння дзяржаўнасьці і прыняцця хрысьціянства беларускія плямёны стаялі на значнай ступені культурнасьці.

Быт беларускіх пляменаў. Кожнае племя мело свой нораў і звычай. Заняцце кожнаго племя. Хлебаробство, зьвераловство і гандаль.

Гарады: у Крывічоў—Полацак, Смаленск, Менск; у Дрыгавічоў—Тураў, Бярэсьце, Клецк. У Радзімічаў гарадоў не упамінаецца.

Мова, як прымета племяні. Асаблівасьці смаленска-полацкай гутаркі ужо у час утварэння дзяржаўнасьці. Магчыма, што мова Дрыгавічоў была адною з тых славянскіх гутарак, на каторую пераложаны першыя кніжкі для набажэнства сьв. Кірылам і Мефодыем (Е. Карскі). Старасьвецкая кніжная мова; яна пануе у вуніяцкіх школах і духоўных вучылішчах да 1863 г.

Белая Русь. Гістарычнае тлумачэнне гэтай назвы. Крывічы першыя палажылі пачатак дзяржаўнасьці. Дзяржаўнае будаўніцтво пашыралося гэткай сьцежкай: Полацак—Пскоў—Ноўгарад—Кіеў. Пскоў і Ноўгарад—калёніі Полацкаго княства, каторыя, разбагацеўшы жывучы на дарозе «изъ варягъ въ греки», паволі адлучаюцца і робяцца незалежнымі. Тым часам, гістарычныя традыцыі яшчэ доўга трымаюць на іх увагу беларуска-літоўскіх князёў, каторыя разглядаюць Пскоў і Ноўгарад, як свае даўнейшыя вотчыны. і часта у спорках з маскоўскімі князямі пасылаюцца на дзядоўскія запісы. Гэта было прычынаю таго. што маскоўскі цар Іван Грозны, аграбіўшы у 1563 г. Полацак, рашуча адмовіўся вярнуць захопленыя паперы і іншыя рэчы гістарычнай вартасьці, калі яго прасілі беларускія паслы посьля вызваленння Полацку, прапануючы нават выкуп. Цікава, што посьля гэтаго Іван Грозны першы перастаў вымагаць ад беларуска-літоўскіх (і польскіх) каралёў, каб яны мянавалі яго царом, хоць да таго часу спорка за царскі тытул вялася упарта, аж да пагрозы вайною, калі беларускія паслы у Маскве адмаўляліся вялічаць маскоўскіх князёў царамі, а каралі не ужывалі гэтаго тытулу у сваіх граматах.

Белы—азначае: першы, старэйшы, кіраўнічы. Князі полацкаго роду даводзіліся старэйшымі усім іншым князём, як роданачальнікі. Праўдзівей за усё, што і наогул Руссю зваўся гурток кіруючых людзей, моўляў, «белая костка», князі, „лепшыя людзі". А як яны усё рабілі і гаварылі ад імя усяго племя, то і імя „Русь" перайшло на падуладны ім народ. З гэтаго відаць, што назва **Белая Русь** азначае — кіруючая, старэйшая, маючая права на **першынство**.

За гэтае дзяржаўнае першынство у кіеўскіх князёў з полацкімі вяліся даўгалетнія войны. Войны гэтыя адбываліся з страшэннаю заўзятасьцю і з вялікім краваправліццем. („На Немизѣ снопы стелютъ головами, малотятъ чепи харалужными, на тоцѣ животъ кладутъ, вѣютъ душу отъ тѣла. Немизѣ кровави брезѣ не бологомъ бяхуть посѣяны, посѣяны костьми рускихъ сыновъ").

Полацкі перыод.

Пачатак Полацкаго княства. Полацак—самае даўнейшае беларускае княство. Тут з-няпомных часоў княжыў род мяйсцовых князёў, аб каторых адна скандынаўская песьня успамінае ужо у VI веку да Нарадж. Хрыста. Але іменняў тых князёў гісторыя нам не захавала. Найдаўнейшы Полацкі князь—Рагвалод. Рагнеда, дачка Рагвалода. Уладзімер сьвяты, князь кіеўскі і Рагнеда або Гораслава, Сьмерць Рагвалода і яго сямьі ад рукі Уладзімера, князя кіеўскаго. але застаюцца Рагвалодавы унукі. „Рогволожы внуцы взнмают меч", як выслаўляецца летапісь проціў князёў кіеўскіх. Справядлівей за усё, што ад Рагвалодавых унукаў і пачалі свой род будучыя князі беларуска-літоўскія.

Ізяслаў, сын Рагнеды і кіеўскага князя Уладзімера. Горад Ізяслаў на Меншчыне. Ад Ізяслава пачынаецца род гістарычных князёў. Брачыслаў, сын Ізяслава (1003 г.). Ад часоў князя Брачыслава пачынаецца вядомае нам з гісторыі змаганне Полацку з Кіевам. Найбольшы разгар змагання прыпадае на час княжэння Усяслава, сына Брачыслававага, а ўнука сына Рагнеды—Ізяслава. Усяслаў першы напаў на кіеўскія землі. Страшная бітва адбылася каля рэчкі Нямігі. Кіеўскія князі узялі Менск, але першыя прасілі міру. Замірэнне мело адбыцца каля Оршы, куды павінны былі зьехацца усе князі. Там Усяслава схапілі, завезьлі у Кіеў і пасадзілі там у „поруб“ (астрог). Ня доўга полацкі князь быў у няволі. Хутка кіяўляны збунтаваліся, прагналі свайго князя з пасады, вызвалілі з вастрогу Усяслава і прасілі яго княжыць у Кіеве. Усяслаў згадзіўся і княжыў у Кіеве каля васьмі месяцаў, а потым вярнуўся назад у свой родны Полацак.

Усяслаў займае пачэснае мейсцо у гісторыі Беларусі. Пры ём былі прылучаны да Полацку удзельныя княствы: Менскае, Віцебскае, Аршанскае, Мсьціслаўскае, Лукомльскае, Друцкае, Лагойскае, Слуцкае, Дзісьненскае, а так сама і частка Лівоніі залежала ад Полацку. Гдзе ня мог Усяслаў узяць сілаю, там браў розумам і хітрасьцю.«Князь Усяслаў людзям суд даваў, князям гарады парадкаваў, а сам воўкам бегаў ад Кіева да Тмутаракані, перасякаючы дарогу вялікаму Хорсу (сонцу). У Полацку звонянь заутраню у сьвятой Софіі, а ён у Кіеве звон чуе»). За яго розум і пастаянную удачу народ празваў яго Чарадзеем, і Усяслаў застаўся надоўга у памяці народа: аб ім хадзілі розныя казкі, легэнды і некаторыя з іх папалі у пісаныя памятнікі. Княжыў Усяслаў 87 г. (1044—1101 г.).

Пасьля сьмерці Усяслава гісторыя князёў Полацкаго роду зацямняецца; яны завуцца у летапісах агульным іменем „рогволожых унукаў“. Чаму? Усяслаў падзяліў сваё княство на удзелы і раздаў сваім сыном. Удзельныя княствы: Смаленскае, Менскае, Віцебскае, Тураўскае, Аршанскае, Друцкае, Лукомльскае, Амсьціслаўскае, Ізяслаўскае, Слуцкае, Навагрудзкае, Нясьвіжскае, Пінскае, Саламарэцкае, Мазырскае, Клецкае, Перасопіцкае, Сьвіслачскае, Барысаўскае і інш..

Змаганне з кіеўскімі князямі цягнецца і пасьля сьмерці Усяслава, 1100-1127-1129 г.г. Сьвятаполк з Кіева 1129-1132 г. Васілько Рагвалодавіч, унук Усяслава Вялікаго-Чараўніка 1132—? г. Усяслаў Васількович 1160-1180 г. Полацкая Рэспубліка 1181-1190 г.. Мінгайла або Мігайла 1190—? г. Гінвіл, сын Мігайлы, памёр у Оршы у 1199 г. Барыс, сын Гінвілы, вядомы сваёю набожнасьцю; другая жонка Барысава была Сьвятохна, дачка польскаго князя Баляслава. Бунт у Полацку у 1217 г., у часе катораго Сьвятохна была забіта. Сынам сваім ад першае жонкі Барыс раздаў Лівонскія і Латышскія землі. Адзін з іх, Васілько, быў князем Кукейноскім, другі, Вячаслаў, быў князем у Юрьеве (Дорпаце), дзе яго забілі у часе вайны з крыжакамі у 1223 г. Пасьля Барыса княжыў у Полацку сын яго Васілько Кукейноскі; потым Глеб Рогвалодавіч, князь Друцкі, дачка катораго Параскевія (Параска), памёршая у 1239 г., залічана да ліку сьвятых. Апошнім полацкім князем быў Брачыслаў Ізяслававіч. У 1230 г. адбылася пад м. Магільнай бітва полацкіх князёў з літоўскім князем Рынгольдам. Рынгольд разьбіў даззвання злучанае войско полацкіх князёў, пры гэтым згінулі слаўнай сьмерцю князь Давід Луцкі і Дзьмітры, князь Друцкі. Адначасьне ўзбунтаваўся ў Полацку народ, і Рынгольд пайшоў туды з войскам на супакаенне. Гэты час і лічыцца канцом полацкаго перыоду беларускай гісторыі.

Унутраны лад жыцця беларускаго народу у гэты перыод. Народ і вечо, вечо і князь. Радавы пачатак. Воля асобы і грамады. Пашырэнне хрысьціянства і яго значэнне. Хрысьціянство пачало прыходзіць на Беларусь не цераз Кіеў, а іншаю дарогаю: Баўгарыя-Кракаў-Полацак. Першае пабажэнство на славянскай мове у Кракаве.

Эдукацыя. Клімэнт-Смаляціч, сьвяшчэньнік Хама, нехта Грыгоры. Кірыла Тураўскі, Аўраамі Смаленскі, Параскева Полацкая. Дагавор Смаленска з немцамі у 1229 г.

(Працяг будзе).

Да пытання аб тэрмінальогіі. *)

II.

Лучная разьвязка пытання аб стварэнні уласнай тэрміналёгіі ёсьць, на маю думку, зараз з тым і разьвязка пытання аб магчымасьці існавання беларускай навукі, а, подлуг таго, і пытання аб нашай будучыне сярод культурных народаў. Дзеля таго, мы павінны аднесьціся да працы над тэрміналёгіей з усёй пільнасьцю, якую вымагае значэнне яе для нашае культуры.

У сваім першым артыкуле я прапанаваў злажыць камісію, якая-б разгледжывала усе праекты тэрміналёгіі, а, пакуль што, каб кожны, хто зычыць лепшай будучыны нашаму народу і чуе сябе здольным да гэтаго, узяў на сябе абавязак апрацаваць тэрміналёгію тэй навукі, якую ён найлепш ведае.

Цяпер я хочу паказаць тыя асновы, якіх, на маю думку, павінны трымацца усе працаўнікі на гэтай ніве.

Як ведама, значны лік тэрмінаў амаль ня усіх навук узяты з грэцкае мовы: меньшая часьціна з лацінскай і толькі зусім невялічкая купка тэрмінаў ад моў іншых народаў. Прычына гэтаму тая, што грэкі першыя ад усіх народаў заклалі падваліны значнаго ліку навук і кожнай прыдалі нейкую пэўную аднастайнасьць. Даннае грэкамі аблічча навукі утрымалося, ня гледзючы на вялікія адмены, у жыццю самаго народу, і ў гэтым праявілася творчая здольнасьць іхняго розуму.

Разам з пачаткамі навукі утрымалася і грэцкая тэрміналёгія, хоць новым народам, усім гэтым французам, немцам, ангельцам і г. д. яна нічога не гаварыла, бо была компутам слоў бяз зьместу. Уразумець усе гэтыя «коэффіцыенты», «філёзофіі», «параметры», „індукцыі“, «сінтэзы», „паралёгізмы“, «фотомэтрыі», „профілактыкі“, „сімфоніі“ і г. д. можа толькі чалавек, каторы добра звычны тую ці іншую навуку. Адной агульнай асьветы зусім мала, і гэта кожны ведае, хто хоць калі-небудзь маніўся дакладна уцяміць сабе які-небудзь тэрмін.

Але ня гледзючы на гэта, грэцка-лацінская тэрміналёгія пануе скрозь, і, здаецца, ня мае ніякай ахвоты уступіць свайго мейсца якой небудзь іншай. Такую моц мае прывычка.

Паміж тым распаўсюджэнне яе і утрыманне досі без адмены у мові рожных народаў ня мае пад сабою ніякога падмуроўку, апарт сьляпога улягання перад культурай старасьвецкіх народаў.

Кожны тэрмін ёсьць нейкае укананванне. Гэта, як кажа Кант, павінна быць разуменнем аналітычным, інакай кажучы, такім, сэнс якога магчыма уцяміць па яго зьместу. Прыкладам, слово „фотомэтрыя“ зусім зразумелае старажытнаму грэку дзеля таго, што складаецца з двух вядомых для яго слоў: „фос“—сьвет і „метрон“—мера. Адсюль ён адразу уцяміць, што рэч ідзе аб мераньні сьвета. Так сама і слово „сілёгізм“ складаецца з двух слоў: „сюн“—ўкупі і „лёгос“—рачэнне, адсюль «сілёгізм»—укупнасьць рачэнняў. «Зоолёгія»„зоон“—жывёла і „лёгос“—слово, навука. „Зоолёгія“—навука аб жывёлах. І так далей. Які тэрмін ня узяць, заусягды ён для грэка быў разуменнем аналітычным, і гэта адно рабіло для яго навуку даступнейшай, як для нас.

Пакуль навука мела арыстакратычны характар, пакуль звучэнне яе было занянцем заможных людзей, датуль чужынная тэрміналёгія не рабіла асобнай перашкоды. Наадварот, кожны вучоны, нават проста выхаваны чалавек гэтым рожніўся ад простаго люду. Навука мела характар забавы, як, прыкладам, цяпер паляванне. Але з часам зрабілося інакай.

Навука зрабілась гаспадывей жыцця. Яна у корань адмяняе усе чыста умовы грамадзянскіх адносін. Навука стала не забавай, а патрэбнейшай і неабходнай рэччу. Подлуг таго зьявілась неадкладная патрэба зрабіць навуку даступнай шырокім колам народу, зьвясьці яе з Олімпу на грэшную зямлю. А для гэтаго перш ад усяго трэба так выкладаць яе, каб не здавалось, што, каб уцяміць што небудзь, дык трэба мець зусім нейкія асобныя мазгі, трэба нарадзіцца у капулі.

Некуды праўды дзеваць, досі дзеля гэтаго рабілося страшэнна мала. Досі навучанне па школах, асабліва вышэйшых, мае усе знакі каставай навукі, досі знайдуецца над „павалокай Ізіды“, куды звычайным людзям німа доступу.

Каб зьнішчыць гэтае прыкрае зьявішчо, трэба паміж іншымі адменамі, якія датычуць эканамічна-палітычных умоў, стварыць і сваю уласную тэрміналёгію зусім зразумелую і, як мага простую. Зрабіць гэта магчыма, калі возьмем пад увагу такія уставенні:

1). Кожны тэрмін павінен брацца з роднай мовы подлуг магчымасьці.

2). Ужываць чужаземныя словы у тэр-

*) Глядз. № 30.

мiналёгii толькi тагды, калi нiма адпаведнага яму у нашай.

3) Для тэрмiна трэба уперві знаходзіць усе словы, якія хоць прыблізна маюць той сэнс, які павінен мець вынайдуемы тэрмін.

4). Пасярод гэтых слоў трэба знайсьці корань і добра уцяміць яго зьмест.

5). Ад гэтага кораня ствараць новае слова, ня псуючы указаў нашае мовы і маючы над увагаю склад грэцкага ці лацінскага, наагул, чужаземнага тэрміна.

6). Кожны тэрмін павінен быць як мага карацей.

7). Кожны тэрмін павінен быць разуменнем аналітычным (па Канту).

Для прыкладу возьмем тэрмін „дiагональ" (з геомэтрыі) Сколькі я ведаю, на беларускай мове нiма такога слова, якое блізка надходзіло-б да гэтага тэрміну. Але зрабіўшы пераклад, мы убачым, што гэты тэрмін складаецца з двух слоў: «дiа»—чэраз і „гонiа"—кут. Такім чынам, дiагональ гэта простая, праходзячая праз кут. Зробім новае беларускае слова „праскутнiк".

Так сама слово *гонiомэтр* будзе па нашаму *кутамер*.

Ведама, што нельга заўсягды абмяжоўвацца толькі перакладам тэрміна на нашу мову, іначай кажучы, трымацца выключна яго фiлёлёгічнага сэнсу.

Кожны тэрмін побач з узростам навукі багацее зьместам і часам здараецца, што пярэдні сэнс зусім траціцца, і тэрмін адтрымлівае новы, непадобны да пяршага.

Калі, прыкладам, хто небудзь прапанаваў-бы слово *геомэтрыя*, як прозьвішчо асобнай навукі, перакласьці на нашу мову словам *каморніцтво*, дык ён-бы гэтым паказаў толькі, што ні геомэтрыі, ні каморнага дзела, ні падвалін фiлёлёгічных ён ня ведае.

III.

Паўстае пытанне, якой мяжы трэба трымацца пры стварэнні уласнае тэрміналёгіі. Ці трэба тут ісьці да лёгічнага канца і выпрацаваць усю наагул тэрміналёгію, ці, наадварот, абмяжавацца толькі першасткамі навукі, зродкамі школьнае эдукацыі? Каб адказаць па гэта пытанне, трэба добра памятаць, што не чалавек дзеля суботы, а субота дзеля чалавека.

Як казаў я у пярэднім артыкуле, нам уласная тэрміналёгія патрэбна подлуг такіх матаў: 1) Педагогіка вымагае, каб у навучэнні была паступовасьць,—ад знаёмаго да незнаёмаго, ад простаго да складанаго. Дзеля таго нельга ужываць у навучанні такія словы, якія будуць незразумелымі для вучняў. 2) Стварэнне уласнае тэрміналёгіі нам канечне патрэбна дзеля развіцця нашае мовы. 3) Пануючая цяпер грэцка-латынская тэрміналёгія ёсьць у значным ліку спадшчына схолястыкі і улегання перад старажытнаю культурай. Адсюль мы бачым, што найпатрэбней для нас стварэнне тэрміналёгіі у тых навуках, якія складаюць компут школьнага выкладання, асабліва пачатковаго і сярэдняго. Значыць, першасткі матэматыкі, фізыкі, прыродазнаўства, гісторыі і географіі, першасткі хэміі, гаспадарскіх і тэхнічных навук, а также пачаткі праваназнаўства павінны карыстацца уласнай тэрміналёгіей, ужываючы чужыныя словы толькі пры няхваце патрэбных разуменьняў у нашай мове.

Што датыча унівэрсітэтскаго і, наагул, вышэйшаго выхавання, дык гэта магчыма пакуль што аставіць без увагі.

Гэта раджу я зрабіць не дзеля таго, што лічу вышэйшую навуку ня ўломнай да нашае мовы, а дзеля таго, што тут трэба доўгая і шчырая праца вучоных—сьвядомых беларусаў, якія-б не пагарджаліс „простаю" моваю і не глядзелі-б на яе, як толькі на матэрыял дзеля сваіх навучных заняцяў, як, прыкладам, глядзяць вучоныя немцы на мову бушмэнаў ці кафраў.

Апроч гэнаго, трэба лічыцца і з тым, што „вышэйшая" навука мае свае вячыстыя звычаі: яна апрацовывалась вучонымі усіх нацыяў, усіх вякоў. Яна прыбрала паміжнародны характар, і напрамак мае такі, што-б зусім адкінуць нацыянальныя асобнасьці. Дзеля таго у ёй ужываюць тэрміны амаль ня выключна грэцка-лацінскія. Трэба заўважыць і тое, што людзей узапраўду вучоных, якія апрацовываюць навуку, якія пасовываюць яе уперад, зусім нязначны лік. Яны вельмі лёгка адрываюцца ад зьвязку з народам, закапываюцца у свае навуковыя інтарэсы і нічога ня хочуць ведаць пра жыцьцё грэшнае зямлі. Сярод іх вынікае асобная псіхалёгія „кахання дальняго", што так яскрава падкрэсьлена у творы Л. Андрэева «К звѣздамъ». Такія людзі чуюць сябе лепш з французамі ці ангельцамі, чым са сваімі аднапляменнікамі, зразумела, калі яны аднае і тае-ж профэсіі.

Усе гэтыя умовы будуць вельмі перашкаджаць, калі, ня гледзючы на іх, прыступіць да апрацавання тэрміналёгіі „вышэйшых" навук.

Але пакінуць зусім думку аб гэтым ня варта, і вось дзеля чаго.

Як не *інтэрнацыянальна* навука, усё-ж такі у кожнага народу яна мае сваё асобнае абліччо. І тым болей у яе свойскіх нацыянальных рысаў, чым болей той ці іншы народ уклаў у ее скарбніцу свайго творчаго духу.

Ведама, што гэта наперад усяго адносіцца да навук *гуманістычных* і ў першую чаргу да філёзофіі. Але затым нацыянальны кірунак і характар здабываюць і другія навукі, ня гледзючы на вышэй памянёныя перашкоды.

Так, прыкладам, філёзофічны ідэалізм ёсьць амаль ня выключна твор немцаў, асобна тая яго часьціна, якая вядома пад назваю „нямецкая клясычная філёзофія».

Так сама *матэрыялізм* і *позітывізм* пераважна ёсьць стварэнне французаў і ангельцаў. Зразумелая рэч, што у гэтых абшарах і сярод тэрмінаў істнуе шмат узятых ад роднае мовы.

Але немцы на гэтым не супыніліся. Як ведама, за апошнія паўвеку яны зрабілі вялізныя крокі амаль не ў ва усіх навуках, асабліва у электротэхніцы і хэміі. І што-ж мы бачым? Яны, вучоныя немцы, з каго мы старaемся кропілі падабраць, першыя пачынаюць адкідаць грэцка-латынскую тэрміналёгію.

Побач з старой тэрміналёгіей у хэміі яны ужываюць новую і апошнюю нават часьцей. Побач з „ацідум борацікум" ёсьць „эссігзэйрэ", „лігнум фэрнамбуці" «ротгольц» і т. д. І гэта не адно-два словы, а цэлая сыстэматычна складзеная табліца.

Няхай-жа немцы будуць нам прыкладам таго, як трэба шанаваць навуку і як ужываць яе дзеля патрэб асьветы шырокаго люду. Няхай ня турбуюць нас няхват слоў, людзей, няшчырыя адносіны да нас абмаскоуленай інтэлігэнцыі і зьдзекі над «неразьвітасьцю» мовы.

Усё гэта базграніна. Быў калісь час, калі ня толькі чэхі, ці нейкія іншыя славяне, былі ў такім стане, але нават мудрыя немцы. Нашто ужо Фрыдрых Вялікі быў добры прусак, а і ён думаў, што праўдзівая навука можа быць толькі у французаў, а немцы здольныя толькі да пераймання, і быў вельмі зьдзіваваны, калі пачуў ад Д'Аляанбэра, што немац Эйлер дастойны вялікай пашаны, як краса усясьветнай матэматычнай навукі. Так сама французкі тэатр апанаваў у свае часы Нямеччыну і, здавалося, ніколі ня будзе нацыянальных нямецкіх пьес. Але зьявіуся Лессінг, і, як скутак яго працы, бачым разьвіцце нацыянальнае нямецкае пісьменнасьці.

Так будзе, я пракананы у гэтым, і ў нас.

Матэрыялы па фізычнай тэрміналёгіі.

20) Ступеннік . .	Термометр.
21) Тралюсьнік(Рэд.)	Градусник.
22) Відаль	Перспектива.
23) Прамень . . .	Луч (свѣтовой).
24) Асяродак . . .	Центр.
25) Паўзбежнік імпэтаў . . .	Параллелограмм сил
26) Скутачны імпэт .	Равнодѣйствующая сила.
27) Падвага, Гвага, Рагач . . .	Рычаг.
28) Роўнавага . . .	Равновѣсіе.
29) Сталае . . .	Безразличное.
30) Стаючае . . .	Устойчивое.
31) Хісьлявае . . .	Неустойчивое.
32) Досьлед . . .	Опыт, изслѣдованіе.
33) Сачэнне . . .	Наблюденіе.
34) Вадзяны гнёт .	Гидравлическій прэсс.

Кіеў. **Л. Леушчанка.**

Апаведанне без назвы. *)

«Панскія дзяўчаты», або Юзікава натура.

Юзік так расхадзіўся, перацінаючы і скачучы на аднэй назе, што матка мусіла яго супыніць.

— Годзі табе, сынок,— а то галоўка забаліць!

Але не заўсюды можна яго уняць. Подчас з ім рады нямашака, аж хата ходырам ходзіць. Матчыных ласкаў ён не баіцца і выцяць ніколі ня дасцэ. Улепіцца, гад, ззаду за спадніцу, і хоць ты што хочаш рабі. А калі часам пашанцуе матцы хвасянуць яго разоў колькі, дык ён адбяжыцца ды пакепліваць пачынае:

— Дзякуй табе, мамка, што сьпінку пачухала! Мэрам мух абагнала, не баліць анi званнечка!

Варуецца ён аднаго татулькі. Але калі татулькі ў хаці німа, дык нічога ня ўдзееш. Застаецца адзін спосаб, каторы матка подчас з карысьцю і ўжывае. Дзеля гэтаго яна, нібы зьнячэўку, пачынае гаворку пра садэ альбо агароды. Тагды Юзік раптам сьціхае і зараз-жа руліцца зьнікнуць з вачэй. Калі нельга уцячы на двор, дык ён залазіць на печ, садзіцца там каля коміны ды пачынае сьціху сьпяваць і наўмоц трасьці галавою, каб ні пачуць ніводнаго слова. Гаворка гэта драптуе душу яго і валтузіць сэрцо яго. Кожнае слово скрабе і скрыгіча у вушшу, як нож па шклу. Ні разумеючы у чым тут справа, можна падумаць, што гэта Юзік вінен, што ня цьвілі сёлета яблыні, што гурке згінулі, чэрва грушы зглуміла, а бручка з рэпай ня ўрадзіліся. А дзело тлумачыцца проста: у справах агародных і садовых Юзік мае нячыстае сумленне. Ён пэвен, што калі пад гэтакую гаворку будзеш назаляць ды стырчэць на ваччу, дык ня мінецца, каб ня ткнуў хто пальцам ды ня вызьверыўся на яго, сярдзіта нахмурыўшы бровы:

— Дык ці-ж ад гэтых шаляніц што захаваецца?! Завязацца не дадуць!.. І як іх жыватэ трываюць, скажэце на ласку Божую?!

А німа горш нічога, як моўчкі зносіць зьдзек і паняверку! Праўда, ён дасьціпнейшы агароднік сярод сваіх сяброкоў і лазіць ў агароды, ён таіцца ня будзе, бо ня лічыць гэта за грэх. Але ён згарэў-бы ад сораму, каб палез у свой агарод. У чужыя агароды лазяць усе. і брэшуць людзі, як кажуць, што за гэта Бог руку скарае. Вот сьвістаць у хаці, красьці ці лаецца, або паказваць пальцам на вясёлку,— вот гэта праўда, што грэх. А то...

— Ат!—моршчыцца Юзік, седзючы на печы за комінаю: —думаюць, што малы, дык і дурны. Ды й няшкода ім малога. Ведаюць, што прыкра слухаць, дык і робяць усё на задор.

Ад гэтых думак Юзіку робіцца сумна й нядобра. Шмаргануўшы носам, ён цяжка ўздыхае. Нудныя думкі плывуць адна за аднэй, цягнуцца, ўюцца, як павуцьё ў паветры, ліпнуць, сплятаюцца ды асаджваюцца пылам дзесь у сярэдзіне. Ён не бароніцца ад іх, не хаваецца, а шчыльней туліцца да коміны ды яшчэ горш пачынае журыцца. Подчас прыемна бывае бязмоўна пераносіць зьдзек і пагарду і пачуваць сябе горкай сіратцінай. Сіроткі усюды маюць прывет і ласку, іх усюды шкадуюць, прымаюць і кормяць... І здаецца Юзіку, што ня сын ён бацькоў сваіх, ня іх дзіця радзонае, а якісь невядомы хлопчык-знайдзёныш, без бацькі і маткі. І Антось ня брат яго, Катарына ня сястра яго родная, а чужаніца, як і Шапытовых Пінка, прыкладам...

Гэтую Пінку Юзік зьнявідзеў, як першаго ворага.

Пінка належыла да ліку тых вясковых дзяўчат, каторых дражняць у нас «панскімі». Не даўно яны зьявіліся на сьвет і ня шмат іх бывае на вёсках. Калі падрахаваць век іх уважна, дык выйдзе, што яны равесьніцы вясковаму настаўніцтву,—таму настаўніцтву, што, адтрымаўшы адукацыю у царскіх сэмінарыях, станавіліся панамі у вачох роднаго бацькі: лікам-жа тых панскіх дзяўчат роўна столькі, сколькі тых гаспадароў на сяле, у каторых падсяваны хлеб на стале і дзедаў бот на назе.

«Панскія дзяўчаты» трымаюцца заўсёды асобнай шчуплай жменькай. Яны лічаць сябе разумнейшымі, зграбнейшымі і харашэйшымі за незаможных сваіх равесьніц і сяброўствам з імі пагарджаюць. Яны не сядзяць з імі у вечар на прызбах, не сьпяваюць песьняў і ня ходзяць на спацыр. Яны заўсёды трымаюцца асобна.

Усё, што мае просты, вясковы, звычайны выгляд, што носіць знаёмую азнаку, яны ненавідзяць усімі шлункамі цёмнае душы свае. З свае мовы сьмяюцца, перакрыўляюць яе і з цёмнай агідаю сьляпога зьняважання дражняцца і націскаюць на «э», вымаўляючы словы: садэ, валэ, селядцэ. Пераступіўшы парог свае хаты, яны не размаўляюць па-прасту, а «пшыкаюць» па-польску, або «какаюць» па-маскоўску, як гдзе лічаць гэта патрэбным ці вымагаецца, на іх думку, мамэнтам. Колісь некі дурань сказаў на іх д а м ы,—дык гэтае абрыднанае французскае слово так падышло да іх густу, што яны, перакруціўшы яго ні к сялу, ні к гораду,—ужываюць пры уселякім здарэнню, кажучы на сябе: «мы—да». Апошняя часьціна гэтаго слова, мабыць, ня ўтрымалася ў іх памяці, або не дачуло іх вухо, ды так і пайшоў гуляць па вёсцы першы складок.

На уборы цягнуць з бацькоў апошнюю капейку. Насіць лапці саромяюцца і пабудзеннаму ходзяць босыя, а ў сьвято абуваюцца у чаравікі, з бліскучымі галёшамі узімку і улетку. Каб быць бялейшымі, дык яны тайком ад мацеркоў мыюцца малаком і абвязваюць хусткаю твар ад загару, а дзеля кволасьці—часта посьцяць і ядуць па-курынаму. Іншыя гладка зачэсваюцца, а другія носяць «моду» на лбе на кшталт жарабячае грывы.

Што вечар сядзяць яны на прызбах, сьпеваюць песні і да поўначы спацыруюць з настаўнікамі, сэмінарыстамі і тэлеграфістамі. У нядзельку, ці ў сьвято якое, пахаджаюць з імі па вуліцах, кожная пад парасонам, у белых пальчатках, у бліскучых галёшах і ў крамных спадніцах с хвальбонамі і хвалдамі. Набажэнства не апускаюць ніколі, хіба захварэе каторая, або сіламоц хто затрымае. У царкві становяцца асобна, але на відавоку, на самым звсі, каб пазухаваць уборамі ды каб зручней было угледацца, як хто хрысьціцца, у вошта апранут і ці хораша моліцца. Раней, паводлуг касьцельнаго звычаю, бралі у царкаў кантычкі і, разгарнуўшы, глядзелі у іх, як авечка у аптэку, бо чытаць ня умелі. Цяпер гэтаго ня робяць, за тое ходзяць на клірас сьпеваць, і сьпеваюць там тонка і моцна, як пенька ня трэсьне. Кожная руліцца рабіць гэта як найгучней, каб усе чулі і ведалі, што гэта вывела яна, а ні хто іншы. У вольны ад сьпеву час хрысьцяцца, дзеля чаго, нахіліўшы голаў і моцна сьціснуўшы пальцы, прыкладаюцца да ілба; патрымаўшы там руку, спаважна паднімаюць вочы у верх ды мяркоўна, мэрам прышпільваючы гузік, кладуць пальцы на іншыя мейсцы. Да крыжу падыходзяць спаважна і ціха, але, падышоўшы, руліцца пацалаваць крыж першымі, чаго натта ня любіць наш сівы старэнькі панойцеп.

Старэнькі ужо стаў, ён не дачувае крошку на вухо і дзяцініцца подчас. Прышла, напрыклад, раз да споведзі кабеціна з суседней вёскі і, Бог яго ведае, ці то кабета нічога не казала, ці то панойцец не дачуваў, а толькі ён нешта верадаваў і пытаўся на усю царкаў:

— Чаго-ж ты, нябога, маўчыш? Сьвятая, ці што? Кажы, чым Богу грэшна!

*) Глядз. № 28.

Нарэсьці яна мабыць-жа нешта сказала, бо ён раптам схапіўся і зарагатаў, а далей адвёў яе на перад ды, паказваючы народу, загаманіў:

— Глядзіце, добрыя людзі,—вот панна Марыя з Магдалаў! Яна, бачыце, як мясіла хлеб, дык... ха-ха-ха! Як мясіла, кажу, хлеб, дык яна... ха-ха-ха!..

Ня любіць наш бацька панскіх дзяўчат. Часам, ня стрымаўшыся, ён біў іх крыжам па губах ды казаў:

— Ку-ды лезеш, загладуха!

Сьмяецца з іх Бог і добрыя людзі. Ня хваляць і дома, ды нічога ня ўдзееш. Не вінавата мідаль, што мае два бокі, не вінавата палка, што мае цень, не вінаваты і яны, што сталі ахвярай нацыянальнага заняпаду. І калі не да ўпадобу каму выраб пэўнае рэчы, калі не пад густ яму кшталт яе аблічча, дык яна мае пэўнае права сказаць, запытуючы:

— Хіба-ж я вінна, што мяне гэтакую зрабілі?!

І кожная з іх спадзяецца, што выйдзе замуж за пана і зробіцца паняй ды будзе панаваць і чыста хадзіць. Часам зварачаюць іх увагу на тое, што яны не адукованы і не патрапяць быць панямі, але дарэмна. Панаваць—не гараваць, кажуць яны: навучышся! І чакаюць. З хлопцамі не кампануюць, на ігрышчы ня ходзяць, вясковых вячоркаў цураюцца. Тым часам жыцьцё не стаіць, не чакае: гадочкі ідуць сабе уперад, плывуць і зьнікаюць, як дым ў цаветры ці хмаркі у небе,—ня сьледу ад іх, ані знаку. Рызыка пройдзе, задор праменіцца: сэрцайко сьціхне й забьецца паволі, а розум спакойна падлічыць ўсе дзеі-учынкі ды моўчкі пакажа халодны свой прысуд, што—кружыўся, нябога, на мейсцы, як зьвалку ў стойцы, або ў бягуну сярод хаты...

Тагды схамянуцца ды будзе па часі. І ўпямяць, што, шукаючы долі, згубілі сваё шчасьце. Пайшла-б за вала, абы дома ня была, але позна.

— Не,—кажуць людзі: — гаспадынь з іх ня будзе!—і махаюць рукою.

Шапытовых Пінка самая дасьціпная з паміж панскіх дзяўчат. Амаль ні што дня яна забегае да нас, нібы-то да Катарыны, а дапраўды-ж цікавіць яе не Катарына, а Антось. Яна лашчыцца да яго, лісьліва зазірае яму у вочы і так брыдка сябе трымае, што Юзік аж моршчыцца ад зьнявагі і агіды.

— Рыпайся, рыпайся, дулапяцень,—думае ён, назіраючы за ёю з боку:—спадзявайся, як-жа,—ня бачыўся дзюбы!

А страўшыся з ею воч-на-воч, пачынае дражніцца:

Самы смак у рыбы—сьпінка,—
У Шапытовых—цурка Пінка.

Увесь сэнс свае абразы Юзік месьціць у слове ц у р к а. І, мабыць, не памыляецца, бо Пінка аж трасецца ад злосьці. Злавіўшы яго дзе небудзь у судачках, яна так моцна дзёрла яго за вушы, што у Юзіка іскры сыпаліся, але-ж ён не плакаў і не прасіўся, а толькі сьціпаў паўмоц зубы і вырываўся. А вырваўшыся, адбегаў крокаў колькі ды зноў пачынаў дражніцца:

— Ы, цурка!—крычаў ён, злосна зіркаючы вачыма. — Ты думаеш, што баліць? Ані звання!.. А наш Антось казаў на цябе — скныда, ага!

Здаецца, разарвала-б яго Пінка, дык не гасаць-жа за дзіцям па вуліцы! І яна толькі трасла кулаком, дабляруючы:

— Памятай-жа ты, шыбяльнік! Хіба-ж я цябе ня злаўлю,—я-ж табе пакажу!

— Пахвалішся, як зловіш,—адказваў Юзік:—цурка!

Самы смак у рыбы—сьпінка,—
У Шапытовых—цурка Пінка.

І вось, нагадаўшы, седзючы за комінай, гэтую нялюбую Пінку, ён яшчэ горай хмурнеў і нудзіўся. Салодкі жаль спавіваў пачуцці яго; некі смутак, як туман, расьсьцілаўся па сэрцы. Гэтак у ясны, пагодны дзянёк хмурнеюць краскі і колер зямлі, калі сонцо заслоніцца хмарамі, і халодная цень разальецца наўкругі.

Рабілося шкода сябе. Казытало у носі, і сьлёзы, як боб, каціліся па твару.

Юзік бажаў сабе сьмерці.

Прыбяруць яго ў белую паркалёвую сарочку, зачэшуць галоўку, чырвоным паяском падпіражуць; узложаць белыя, як сьнег, панчошкі ды паложаць у труне пасярод хаты на зэслоне. Заплаканая Кася прыбярэ галоўку яго рутаю-мятаю, а ўсю труну абсыпле пахучымі кветкамі. Запаляць сьвечкі, дадуць яму абразік у рукі і ціха пасядуць наўкола. Адна матка ня будзе нічога рабіць; яна, седзючы ля столу, будзе горка плакаць.

Панойдуць людзі, укленчаць ды зашапочуць пацеры, а стараста Крэўчык жаробна зазвоніць у пэркві па яго душы. А ён—у белі, у кветках, чысты і маленькі, як анел—будзе ляжаць у халоднай сасновай труне. Тагды заломіць рукі матулька, кінецца да труны, абніме яго ды моцна загалосіць, прычытаючы:

— А мой сынок, а мой сакалок! А куды-ж ты прыбраўся да куды-ж ты прычасаўся? Ці да Бога маліцца, ці да школкі вучыцца? Ці да пэркаўкі сьвятое, ці да сястрычкі радной? Ці на ігрышчо скакаці, ці на вяселле гуляці? Ці на музыкі-гуляніцы, ці ў госьцейкі к сястрыцы?

А кветачка мая любая, а дзіцятко маё мілае! Чым я табе не ўнаравіла, чым табе не дагадзіла,—што мяне пакідаеш, закрыў вочкі, спачываеш? Зложыў ручкі на грудзях, адрокся пры людзях: мяне старэнькую забываеш, усіх нас пакідаеш?

Ой, выду-ж я азірнуся, пайду з жалю разабьюся! Буду-ж я паглядаці, ці сыночка ня відаці. Пайду к людзям спытаці, ці ня стрэлі дзіцяці,—дзіцяці малога, майго сыночка дарагога? Дамоў прыду—схісянуся, сьлязьмі ўся абальюся. Нідзе німа, ня чуваці, адно плацейко ў хаці. Не знасіў сынок, не спажыўся,—Пану Богу знадабіўся. Ой, людзі, людцы, што рабіці, як на сьвеці цяпер жыці?!.

Падыдзе татулька, возьме матку за руку і скажа:

— Годзі табе, маці!

А сам—затрасецца ад жалю, закрые вочы рукою, усхліпне ды заенчыць у роспачы:

— С...сынок, сынок мой, што ты нарабіў?!

Потым Катарына усплясьне рукамі, абальецца сьлязьмі, абніме ногі яго ды так сама загалосіць, дадаючы жалю сабе прычытаючы:

— А мой братка, а мой касацік! Ці ты гэтак утаміўся, што ў дзень спаткі улажыўся? Твае сябры ўсе гуляюць і песенькі сьпяваюць; песенькі сьпяваюць, цябе, братка, чакаюць, цябе, братка, чакаюць у вакенцо пазіраюць. Няўжо ты не устанеш, на сьвет белы не спаглянеш? А хто-ж мяне на пасад павядзе, хто-ж мяне, маладзенькую, застрыжэ, з прыданкамі павязе? Каму-ж я паясок сатку, каго-ж я падпіражу? Каму кашульку згатую, каму бялёвую згаптую?

А мой братка, а мой касацік! Да куды-ж ты сабраўся, нас усіх адцураўся? Ці я цябе ня любіла, ці-ж я табе не наравіла? Ці я цябе не кахала, ці я цябе не шкадавала? Што суботкі вымывала, што нядзелькі зачасала; у дэркаўку вадзіла і песенькі вучыла; кветачкі ірвала, табе вяночкі сплятала; табе вяночкі сплятала, на галоўку ўскладала. А за што-ж ты угнявіўся, што ў дамавіну палажыўся? і за вошта, за якое? Ці за крыўду, за якую, ці за слово ліхое? Ці на айца з мамкай марыкуеш, ці на мяне ты сярдуеш? Ці на мяне ты сярдуеш, што далёка вандруеш,—да Тройцы сьвятоі, да зямелькі сырой: у жоўты пясочак, у вечны куточак?!

Падыдзе і Пінка, але-ж ён пакажа на яе пальцам і скажа:

— Адыдзіся ад труны мае і ня турбуй касьцей маіх!

Прачынаўся Юзік ад журбы свае увесь мокры ад сьлёз, спакутаны і змарнелы ды пачынаў сапраўды плакаць, покі матка, ведаючы яго натуру, не падыходзіла яго супакоіць. І ўсё праз тыя агароды, каб іх агне высмаліла! Як не хітраваў Юзік, як не варавауся, але мабыць такі не усьцярогся: у хаці дазналіся, што ён лазіць у чужыя агароды і ўжо ня першы год. Не хацеў Юзік верыць, што бацькі ведаюць, покі ня дачуўся на уласныя вушы. А да таго часу пешыў сябе думкаю, што ўсе яго шаленствы нікому невядомы.

Раз ён позна загуляўся «у сьвінку». Ужо добра сьцямнело, як ён, закінуўшы кій на плячо, шпарка імчаўся дамоў на вячэру. Вароты былі зачынены. Юзік уперся плячом, каб расчыніць дзьверцы у варотах, аж раптам чуе размову. Гаворыць татулька з маткаю, седзючы, мабыць, на прызьбе.

— Пра мяне!—спалохаўся ён ды, затаіўшы дух, стаў прыслухвацца.

— Ня дам веры, бацька,—казала матка:—наш ня лазіць. Дзе яму?!

— Ня лазіць!—перапыніў яе татулька.—Дай ты сьвет, маці! Гэта мы ня ведаем нічога,а паслухай, што кажуць людзі: на вуліцу брыдка выйсьці! У Труды—грады сталачыў, у Дзямешкі — галлё паламаў; хаўру завеў, у Катрачкі пэўня задушыў...

— Пеўня?—зьдзівілася матка.—На што-ж яму певень здаўся?

— На што? Зводзіць біцца. Да ці я табе не казаў?Пазаўчора,—пачаў расказваць татулька:—прыязджаю я з ворыва гэтак а поўдня. Распрог я каня ды, ня скідаючы хамута, вяду яго ў хлеў, аж тут—адкуль ён узяўся?—падскаквае гад гэты ды пытае:

— Татка, больш не паедзеш араць? Дай я завяду каня на выган!

— На які, кажу, выган? Вось крошку снадзе гарачыня ды зноў трэба ехаць на поле.

— Дык ты яго татка, прывяжы да возу, а я буду мухі аганяць.

— На што аганяць? Ніхай ідзе ў хлеў: там і халадок і мух няма,—адказваю я ды адчыняю, вядома вароты. Толькі я прычыніў дзьверы, аж тут як пырснуць мне ў вочы куры, дык я думаў, што чэрці павылёталі з пекла,—ніхай ты згары, ніхай. Ушчухаўся крык, галас; конь спудзіўся ды ўцёк. А гэта ён палавіў ды зачыніў тут беўняў, каб потым зводзіць біцца...

Татулька яшчэ штосьці казаў матцы,але Юзік ня стаў болей слухаць. Ён ціхенька адышоўся ад варотаў ды пашыбаваў зноў да хлопцаў. У той вечар вярнуўся дадому ён позна. Тагды-ж трапілася з ім яшчэ адна прыгода, каторая надоўга пасварыла яго з Катарынаю.

У хаці ўжо спалі і пагасілі агонь. Ідучы дамоў, Юзік ня йшоў, а краўся, як кот, каб паціхеньку увайсьці ў хату ды няпрыкметна легчы спаць. Раптам пачуў ён, што ў садку, каля весьніц, нештa шалпочацца. Юзік спалохаўся і спыніўся,але не ўцякаў, а вытрашчыў вочы ды стаў угладацца. «Ці не зладзей?—падумаў ён.—А можа хто у грушы палез? Дык не павінна,—гадаў сабе Юзік:—садавіна зялёная. А тым часам, што-ж гэта за яно!?» І страшна і уцякаць боязна, каб не схапіло што ззаду. І вось стаіць ён, трымаціць ад страху, стрыжэ вушыма ды слухае. Ціхата. Хмаркі бягуць па небі, а месяц то заблішчыць, то зноў схаваецца...

— Адчаніся ты, слата!—пачуўся ціхі дзявочы голас.

— Адчаплюся, як ажанюся!—адказаў нехта сьмяючыся.

Юзік пачуўся, што у яго ў роце высахло. Ён лізнуў языком губы і пракаўтнуў сьліну. Тым часам з цемры выплылі дзьве постаці:—дзявочая і хлопцава. Юзік папярхнуўся і чуць ня крыкнуў ад задзіўлення... Гэта была нашая Катарына з Дзіваковым Адамам. Вышаўшы на віднае, яна ушчапілася на плот, села ды стала гойдацца на жэрдцы, перацінаючы:

Ня тупай, ня тупай
Казак нагою!
Ня выйду, ня выйду
Гуляць з табою!

Дзівак так сама не маўчаў, ён так сама хістаўся, тупаючы нагою, і нібы адказваў, сьпяваючы:

Брэшаш, дзяўчына,
Брэшаш, любчына,
Брэшаш, сэрцо маё!

Тым часам Катарына стаяла на сваём і перацінала далей:

Ня выйду, ня выйду
Гуляць з табою!

— А бадай-жа ім брыдкі сьвет! Любяцца, — шапярнуў Юзік, а далей аж рот раззявіў ад неспадзяванкі. Дзівак раптоўна абхапіў Касю упол ды стаў лашчыцца і абнімацца.Катарына сьпярша не давалася, валтузілася, адпіхалася рукамі, а потым неяк сьцішылася, абмякла ды абвіла яго шыю рукамі. Юзік стаяў на мейсцы і ня ведаў дзе яму дзенца ад гэтакага сораму і дзіва. Шчокі яго загараліся, сэрцо калацілося, як птушка ў сіле. Паціху, як кот, падкраўся ён да дзьвярэй ды ўскочыў у хату. Матка штось пыталася у яго, але ён моўчкі залез на пасьцель, закрыўся коўдраю з галавою ды заплюшчыў вочы. Трэйчы перахрысьціўшы яго, матка моцна пазіхнула ды гэтак сама сьцішылася.

На заўтра, ранютка устаўшы, Юзік увесь час шукаў здарэння напаткаць Катарыну дзе небудзь адну. Нарэсьце яму пашанцавало: Катарына пайшла ў камору ды стала там длубацца ў кухры. Ён падышоў да яе, праглынуў сьліну, каб прамачыць у роце, ды сіпата, з некім пераляканы, запытаў:

— Што гэта ты рабіла з Дзіваком?

— Калі?—запыталася тая.

— Нібы-то ня ведаеш! А ўчора увечар, на плоці.

Пачуўшы гэта, Катарына адхіснулася ад кухра, неяк выпрасталася, азірнула яго, такік першы раз бачучы, пахісгала на неваштa галавою ды, неяк ціха, нібы разважаючы, прамовіла:

— Дурань!

Потым адвярнулася, нагнулася зноў над кухрам ды, пасьміхаючыся, дадала:

— Вырасьцеш, дык будзеш ведаць.

— А я маме скажу,—сказаў Юзік з хітрасьцю, каб дасьведчыцца, ці спалохаецца яна.

— Ня руш, Юзік, ня трэба! Грэх гэта, братка,—ты-ж хлопец,—стала прасіць Катарына, пазіраючы кудысь такімі вачыма, быццым бачыла рай, або Бога самога. Гэтак сумна і хораша пазірае Божская Матка на абразох у касьцеле. А Юзіку стало нудна па сэрцы. Нешта мілае, бязмерна каштоўнае, адарвалося і зьнікло навекі. Ён раптам пачуў, што паміж ім і Катарынаю працягнулася некая сьцяна, тонкая і халодная, як туман. Катарына, наша Кася-весялуха, што так хораша сьпевала песьні, што садзіла кветкі ў агародзе і пляла яму вянке на голаў, што давала яму цукеркі і ўсялякія цацкі, зрабілася цяпер чужою і далёкаю, як і іншыя дзяўке на вёсцы. Аж на плач забірало Юзіка...

Посьля гэтае гутаркі, Катарына доўга баялася, што Юзік памсьціцца ды раскажа матцы, або асароміць пры ўсіх калі небудзь у хаце. Яна называла яго браткам, саколікам, удыгала яму, часам цукеркі купляла, але надарэмна. Юзік казаць не казаў, але й на залёты ня йшоў. Яна стала для яго чужою...

(Канец будзе).

Язэп Лёсік.

М. Грамыка.

Зьмітрок з „Высокай Буды“.

Драма у 4-ох дзеях.

(Глядз. № 33).

Дзея 2-ая.

Хата Зьмітрака. Дзень.

ЗЬЯВА I-ая.

Аксіння.

Аксіння. (пяе): А чый конь, а чый конь
Па загародзьдзю бегае
Ды капыцічкам, ды капыцічкам
Крамяні разьбівае,
А у крамяні, а у крамяні
Агню дасьпявае?
Ай, у крамяню, ай, у крамяню!
Дай-жа нам агню
Запаліці, засьвяціці
Жаніху сьвячу.

ЗЬЯВА 2-ая.

Аксіння і Зьмітрок.

Зьмітрок. Во і я ужо палуднаваць прыйшоу. Мая жонка паварыха добрая: зацірку смачную згатавала.

Аксіння. Якая я паварыха, Зьмітрочку! Ты ужо ад маіх ласау адвык. Як для цябе, я баба простая... Прауду кажу. Во ты нейкую кніжку трымаеш, а ці хопіць у мяне слоу пагаварыць аб ёй?..

Зьмітрок. Чаму ня хопіць? Розум у цябе ёсьць, каб крыху граматы... Але маеш шчырае сэрцо да мяне і да людзей,—за гэта не адступлюся ад цябе ніколі. (палуе яе).

Аксіння. Ніколі? Бог яго ведае, Зьмітрочку! Каб Бог паслау нам дзіцянё,—гадавала-б я яго, гадавала...

Зьмітрок. Ну, зноу гэтая твая маркотная думка! Ціха, мо' йшчэ будуць... А калі ня зьявіцца, мо' і лепш... Вальней тагды працаваць для другіх.

Аксіння. Гэткая праца не па мне. Не, Зьмітрочку, хоць ты і разумны, а праглядзеу нашае жаночае сэрцо.

Зьмітрок. Хіба яно такое таёмнае?

Аксіння. Вельмі таёмнае, Зьмітрочку. Ну, садзіся, родненькі, палуднуй!

Зьмітрок. Гляджу праз гэтую шыбку у ваконцы, бачу нашу вуліцу няпрытульную і убогаю і успамінаюцца прашпекты ды палацы мураваныя. Але ні за вошта не пайшоу-бы туды. Прыкра і дрэнна каля іхніх муроу халодных ды турботы паусёдзённай! Кідаюцца людзі туды, сюды... У нас бедна, цёмна, а калі глянеш у абшары вялізарныя за вёскай,—траука рунее, колас красуе, а з гаю чуцён сьпеу птушыны,— дык так на душы радасна, так добра!

Аксіння. Гэта твайй душы так здаецца, а ці хто другі знаходзіць такія словы, як мой Зьмітрок! Нашым усё роуна: ці аржэнне, ці пуня, ці гай, ці ёуня.

ЗЬЯВА 3-яя.

Тыя-ж і Саука.

Саука. (напявае). Дзілінь, дзілінь, бау,—Саука прапау! Палажылі Сауку на голую лауку. Лаука трасецца, Саука сьмяецца. Не, кажу, пайду да Зьмітрака, а мая жонка: «Куды ты, саромся людзей». А чаго мне саромецца? Ці я злыдзень які? Не, кажу, пайду, бо сумна з табой,—гэта з маёй жонкай,—у хаце сядзець.

Зьмітрок. Добра, што зайшлі сусед,—папалуднуем. Бачыце, які стос бліноу нясе мая Аксіння.

Саука. Слаунае дзело! Каб чарку гарэлкі да іх, дык бы...

Аксіння. Суседзе, будзе ужо з вас чарачак. Выпілі у хаце, а у гасьцях закусвайце.

Саука. Прауду кажаце гаворыце. Ну, калі у вас німа і аднэй чаркі,—нядоля у вас у хаце!.. Буду бліны трэсьці. Смачныя бліны! А мая жонка, дык такіх каваладу напячэ, што і Лыска ня есьць. А скажыце, Міронавіч, як вы вазвалі? Ен, кажуць хітры, вельмі хітры, але нядужы,—але ці прауда гэта?

Зьмітрок. Я ужо казау ня раз пра усё, што бачыу, аб чым чуу.

Саука. А я ня чуу.

Аксіння. Бо, мусіць, чухаліся пасьля чаркі.

Саука. Не, мая кабета, хутка кажаце! А што гэта такое, скажы мне шчыра, што з чалавека зрабіць можа зьвера, а?

Аксіння. Ня угадаю ніяк.

Саука. Ну, а гэта што: поуна бочачка круп, а на версе струп?

Аксіння. Пэуне, мак.

Саука. Не, макава галоука!

Аксіння. А ну, вас зусім!

ЗЬЯВА 4-ая.

Тыя-ж і Панас.

Панас. Пахвалёны вам, людзі добрыя!

Зьмітрок. Во, госьць шаноуны! Як дужы, дзеду?

Панас. Мой сынок, ці мне ужо дужацца! Чакаю толькі веку, дамавіны магільнай. Пабачыць-бы сёлетняе збожжо, каб спачыць з ціхай мысьлю аб спрацаваных унуках.

Саука. Дзяды ня знаді бяды, а унукі набраліся мукі!

Панас. Жыцце, чалавеча, заужды было ня лёгкае дзело, а калі хто яго споуніу, дык і паміраць лёгка. Ня страшна сьмерць нікому, калі Бог у яго дому. (к Зьмітраку) Ведаю, сынок, што у тваёй хаці прабывае прауда і спакой... Ніколі ня бачыу я, каб ты быу пьяны, ня чуу, каб вы з Аксіньнёй сварыліся.

Зьмітрок. Можа мы ціха сварымся, а дзед і ня чуе.

Аксіння. А ужо-ж так.

Панас. Дзеда ня лёгка абдурыць, дачушка... Людзі бачуць, Зьмітрок, быццам ты іх цурасишся, але я ня даю таму веры.

Зьмітрок. Цураюся, калі яны прыходзяць да мяне з іхнімі дзялёжкамі, бо я ня дужа лоука лічу ці сваё, ці чужое дабро. А за другой радай ня ходзяць да мяне пакуль што; але я чакаю... Многа перадумау, і думкамі гэтымі з адчыненым сэрцам падзяліуся-б з грамадай нашай. Ты, дзеду Панас, Кажанеуская Галіна ды яшчэ можа хто, нам трэба дапамагчы адзін аднаму. У сяле і граматы німа, але не у аднэй грамаце дзело. Я бачу гэтых граматных па гарадох... Што у іх за душой? Малоцюць славамі, як цапамі на таку, а снапы ляжаць някранутымі.

Саука. Далі-Бог, прауда, каб я хварэу! Я чуу аднаго тут у мястэчку. Як пачнець, і пайшоу, і пайшоу, і пайшоу...

Аксіння. Цішэй вы, сусед. Ня добра так кідацца, калі людзі гамоняць аб важнасьці...

ЗЪЯВА 5-ая.

Тыя-ж і Галіна.

Галіна. Выбачайце, я к вам, пане Дзьмітры. Тата просіць вас да сябе за тым самым дзелам, што вы ведаеце.

Зьмітрок. Ага, добра!

Аксіння. Сядайце, будзьце гасьцёй.

Галіна. Дзякую, Аксіння. Ну, як ваша новая работа? Я знайшла вам рысунак; пойдзем, мне трэба нешта вам паказаць (шэпчуцца у другім кутку).

Саука. Во, каб сюды маю жонку, дык-бы яна такі шопат-лопат разьвяла, што толькі дзяржыся, Саука!

Панас. Па галаве маркелка, а па мужыку жонка!

Саука. Дык жонка па мне? Прауду вашэць кажаце...

ЗЬЯВА 6-ая.

Тыя-ж. За сцэнай гоман. Уваходзяць **селяне, бабы, Цыганок.**

Адзін. Мы к табе, Зьмітрок,—хадзі на сход, важнае дзело трэба парашыць!

Зьмітрок. Якое дзело?

Першы. А такое, што з фольваркам трэба скончыць! Даволі там панавалі. Прыйшоу час і нам панаваць!

Другі. Дабра усякаго там даволі прыпасено, як у акружанай крэпасьці.

Трэці. І коні добрыя на стайні іржаць...

Чацьверты. А што кароу па хлявох!..

Баба. Кожная па вядру малака дае. А скрыні аж трашчаць ад хустак ды кашуль галяндзкіх. Будзе чым дзіцятко спавіць!

Другая баба. Пойдзем усёй грамадой!

Цыганок. Хто ня з мірам — той проці яго! Той нам вораг!

Зьмітрок. Дык я вам вораг! На гэта я з вамі не пайду! Што рабаваць? Гэта вашыя вочы зайздросныя лічаць так, што там дабра на увесь мір. Як ваукі згаладаныя кідаецеся на падаль! А што з тэй падалі? Усё пойдзець прахам! Мужыкі пачнуць біцца за коней, бабы пойдуць скубсьціся за гаючы галяндзкія і дзяліць іх па кавалачку. Адны чарапкі, ды шматкі парасхопліваеце! Гідасьць адна! І ці пасьвятлеіцьжа у вашых хатах, калі запаліце будынак? (пауза). Гэта Цыганковы выдумкі, што скрыні трашчаць ад дабра... (пауза). Браты мае! Ці такі ваш трудавы шлях? Не ходзіце па сьлядох тых, што рабавалі і зьбіралі у скрыні свае! Так жывіце, каб саромеліся глядзець вам у вочы тыя, што бяз працы цягнуць з жыцця незапрацаванае імі дабро. Саромце іх працай сваёй і душой сваёй, як вы яе пранясьлі праз векі нядолі! А пра пана Кажанеускаго скажу: учора я гаварыу з ім. Ен аддае сваю зямлю на мір, і колькі пакояу свайго дому пад чытальню народную, каб было нам дзе узімку пагутарыць аб чым... Прашу вас, паны-брацця, уважыць на гэта, абмяркуйце мае словы!

Першы. Яно быццам што і так..

Другі. Можа пакуль што... Зьмітрок прауду кажа...

Трэці. Пан, ён сапрауды ня дрэнны чалавек, а толькі...

Цыганок. Ен ласкавы цяпер і добры!

Першы. Ці ён цябе калі скрыудзіу?

Цыганок. Ну, і цалуйся з ім! Па мне, каб яны усе паздыхалі!

Панас. Свавольны ты чалавек! Сам ці жывеш па-праудзі? (да усіх). Я вам, як стары, кажу: Зьмітрок злому не навучыць!

Цыганок. Ты ужо зьдзяцінеу, стары!

Панас. Лепш быць дзіцянём, чымся ваўком.

Саука. Чаго вы там у пана ня бачылі? У яго і гарэлкі німашака, далі-Бог, прауда! Адны тыя кніжкі, далі-Бог!

Цыганок. Дык вы яму верце, што пан хоча нам добрае дзело зрабіць! Трымай кішэні шырэй! Аддасьць ён зямлю! А што да пакояу, дык ім на кожнаго трэба па дзесяць!

Зьмітрок. Я табе кажу, што гэта будзе, дык будзе! Ты патрапіш вясьці народ, куды хочаш, але ня маеш права не даваць веры словам маім!

Галіна. Калі вы забылі пра братоу маіх, забылiся, як тата жыу з вамі,—ідзіце паліце, рабуйце! (хапаецца за галаву, выбегае).

Цыганок. Адкуль яна тут зьявілася! Нябось, у маю хату не загляне! (пауза). А ну, каторым каля баб толькі сядзець, заставайцеся з ім. Сьмялейшыя за мной! (Выбегае. За ім некаторыя).

Заслона.

(Працяг будзе).

Да нядолі.

Гэй, нядоля! Адхіліся,
Сэрца ня грызі,
У гору дымам падніміся
У моро запаузі!

Патані адсюль далёка,
Каб цібе ня знаць,
Каб ня ведаць, ці глыбока
Будзеш ты ляжаць!

Табе час дауно загінуць, —
Струпянець, ня жыць,—
Веку-ж вокам не авінуць,
Як вада бяжыць.

Ці-ж ня узыдзе зорка ціха
У неба вышыне,
Ці-ж густую цемру ліха
Вон не пражане?

Ці заснуло шчасьце недзе,
Каб навек ня устаць,
Ці узялі яго суседзі
Сабе скарыстаць?!

Крауцоу Макар.

Выдавец: «Т-ва Беларускай Культуры». **Рэдактар Я. Лёсік.** Друкарня Я. А. Грынблята.